Litteratur- och konstvetenskap

Ekelöf enligt Ekner

av Gunilla Iversen
och Benkt-Erik Hedin

Att göra nyutgåvor av våra nationella klassiker är en minst sagt krävande uppgift, särskilt om de är avsedda att fungera som definitiva textutgåvor. Böckerna skall ju på samma gång kunna tillfredsställa krav från flera skilda läsargrupper: från en läsande allmänhet — också från läsare utan tidigare bekantskap med författaren — och från välinitierade läsare med tidigare djup förtrogenhet med texterna, författare och litteraturforskare. Den första, andra, tredje eller åttonde upplagan av en bok tar slut, och snart är den omöjlig att få tag på till och med i antikvariaten. Men vi har alla rätt att kräva att våra stora författares böcker skall finnas tillgängliga. Så fick vi tex den stora utgåvan av Hjalmar Bergmans samlade verk i 30 band som Johannes Edfelt redigerade, liksom utgåvorna av Frödings och Heidenstams samlade verk. Nu är de i sin tur allt svårare att få tag i. Efter Johan Landquists personliga och inflytelserika sjuttio år gamla utgåva av Strindbergs samlade verk i 55 delar kommer äntligen den nya nationalutgåvan av Strindbergs samlade verk. Det är en utgåva, som just är ämnad att svara mot krav både från en läsande allmänhet och från litteraturforskare och översättare. Den är ett resultat av en enastående kraftsamling av ett flertal olika redaktörer under Lars Dahlbäcks ledning. Nu planeras också en utgivning av Carl Jones Love Almquists samlade verk.

Också för *Gunnar Ekelöfs* tjugosex böcker gäller, att de flesta sedan länge är omöjliga att få tag på som enskilda helheter. De samlingar dikter i urval, som han själv redigerade för serien Vår tids lyrik 1956 och igen 1965, liksom nytrycken i Månpocket från 1983—91 har sålts i stora upplagor och har visat hur stort intresset för Ekelöf är. Gunnar Ekelöf har verkligen blivit vår tids store poet. Länge var han väl i första hand en författarnas egen diktare. Hans språk, formuleringar och formspråk har haft ett avgörande inflytande på den moderna svenska diktens utveckling. Så småningom har också Ekelöfs dikter kommit att få en betydelse som inte kan överskattas för en stor läsande allmänhet i vårt land och har blivit en stomme i mångas litterära bagage.

Behovet är alltså stort av en samlad utgåva av Gunnar Ekelöfs skrifter och förväntningarna på den kritiska editionen har varit stora. Men uppgiften har sannerligen ställt krav på utgivaren. Gunnar Ekelöf förde en ständig dialog med sina egna tidigare dikter och skisser. Han ändrade ord och fraser, strök och redigerade om i sina tryckta böcker. Han

gick ofta tillbaka till tidigare utkast för att få inspiration, han skrev om och han utvecklade nya uppslag. Därför sparade han nästan allt. När han dog den 16 mars 1968, lämnade han efter sig närmare 10000 blad, breven oräknade. Ekelöfs litterära kvarlåtenskap, det outgivna materialet, alla de tryckta diktsamlingarna, essäsamlingarna och tidnings- och tidskriftsalstren utgör en ofantlig materialsamling.

Förutom alla de böcker Ekelöf gav ut under sin livstid har hans maka, Ingrid Ekelöf, redigerat fyra postuma böcker, *Lägga patience, Partitur, En självbiografi* och *En röst*. Hon har också redigerat volymen *Dikter 1965—1969* som innehåller de tre diwanböckerna och *Partitur*. Vid sidan av det rika flödet av nya avhandlingar och essäer om Ekelöfs diktning har dessutom flera böcker presenterat spridda delar av hans verk, som tex Ulf Thomas Mobergs fina samling *Gunnar Ekelöf skriver om konst* från 1984, Anders Mortensons volym med dikter som enbart publicerats i tidningar och tidskrifter, eller samlingen *Groteskar* från 1981 där Roger Fjellström sammanställde publicerade och opublicerade dikter på detta tema. Ekelöfs intressanta brevväxling med Diktonius kom ut 1984, och bland Ekelöfs övriga brev gjorde Carl Olov Sommar ett urval 1989 — allt med Ingrid Ekelöfs generösa bistånd. Men någon samlad nyutgåva av samtliga böcker och skrifter har vi inte haft, inte heller har Ekelöfs böcker tidigare givits ut i en granskad utgåva där tidigare tryckfel och misstag rättats till.

Den stora utgåva i sju volymer av Ekelöfs skrifter som nu föreligger är ett gigantiskt enmansarbete av litteraturdocenten Reidar Ekner. Vid första anblicken är det en skön och rik samling. Fyra volymer ägnas poesin — varav den fjärde består av dikter som tidigare ej publicerats i bokform och där större delen är material som Ekner lyft fram ur manuskripten. Det gäller också den tredje volymen som ägnats diwandiktningen där utgivaren menar sig kunna presentera en rekonstruktion av den ruin som Ekelöf själv lämnade efter sig. Övertygande är inte detta nybygge även om det bland byggstenarna finns stycken av stor skönhet. Man störs hela tiden av frågan: Hade verkligen Ekelöf själv tänkt sig detta, kunnat tillåta detta?

Femte bandet presenterar merparten av Ekelöfs omfattande tolkningsverksamhet och läsaren slås av rikedomen hos detta material, dominerat av fransk modernism i vid mening, men med viktiga inslag av klassisk poesi och av kinesisk och persisk. Påfallande är hur väl dessa tolkningar hållit sig och det gäller i stor utsträckning också för Ekelöfs prosaöversättningar — där utrymmesskäl hindrat omtryck av de stora arbeten som tog mycken tid under 30- och 40-talet.

Band sex innehåller litterär prosa och band sju essäistik, även om en sådan genreuppdelning inte alltid faller sig helt naturlig hos Ekelöf. Det är emellertid alltid lika uppfriskande att möta denna spänstiga och direkta prosa och man kan bara beklaga att Ekner inte menat sig ha plats för större delar av det material, som tidigare legat fördolt i tidningar och tidskrifter.

Förutom dessa sju rika volymer väntas inom kort ett avslutande band med de självbiografiska skisserna, aforistiskt material och ett, som man hoppas, utförligt och användbart register.

Även den som trott sig ha en överblick

över Ekelöfs författarskap slås av omfattningen och rikedomen i detta verk — trots att tex breven saknas och prosaöversättningarna bara representeras av smakprov när det gäller romanerna. En hel del av tidningskritiken har också utelämnats och åtskilliga av de dikter, prosaskisser och artiklar, som Ekelöf skrev för sin försörjning och som Ekner bedömt som försumbara — tyvärr, vill man nog säga, eftersom de otvivelaktigt hör till den helhetsbild, som man som Ekelöfläsare vill få.

Inför ett så oerhört mångskiftande textmaterial som detta är det naturligtvis en svår balansgång utgivaren har att gå. Skall man redovisa allt eller göra ett urval? Hur skall urvalet i så fall begränsas? Hur skall man behandla alla varianter i läsartsval? Hur skall skikt från olika perioder av skaldens liv redovisas?

Å ena sidan förklarar Ekner i sin inledande programförklaring till editionen av *Skrifter*: "Den är inte och vill inte vara en kritisk upplaga som redovisar alla varianter, utkast och ändringar företagna i texterna av författaren själv, av utgivare eller andra. Den är inte och vill heller inte vara en utgåva med utförliga, tyngande utgivarkommentarer som redovisar den akademiska diskussionen kring Ekelöfs författarskap. De noter och kommentarer som avslutar varje del inskränker sig till det allra nödvändigaste". (1, 12).

Å andra sidan gör han anspråk på att denna edition skall vara den definitiva vetenskapliga Ekelöfutgåvan och säger: "Det *Skrifter* syftar till är att ge läsarna en kritiskt vetenskapligt acceptabel edition, där varje rad etablerats enligt textkritiska principer, dvs har kontrollerats mot manuskript och existerande upplagor, och där senare korrigeringar av författaren tagits tillvara." Och Ekner summerar sina anspråk, när han fortsätter: "Eftersom avsevärd möda lagts ned i dessa avseenden, gör utgåvan anspråk på att kunna tjäna som förlaga för kommande Ekelöfutgåvor, tex urval, översättningar, nyutgåvor av enskilda böcker, osv." (1, 13) sic! Utgivaren förklarar alltså, att noter och kommentarer inskränker sig till "det allra nödvändigaste". Och det är klart, som ensamutgivare har Ekner i suveränt envälde själv bestämt vad som är "det allra nödvändigaste" och vilka varianter, utkast och vändningar som skulle etableras i texten, redovisas i kommentaren eller helt utelämnas. Att avvikelser som orsakats "av utgivare eller andra" skall rättas är självklart. Där finns ingen tvekan om, hur en utgivare skall handla.

När det däremot gäller författarens egna ändringar, finns olika handlingssätt och utgivaren har flera val — val som utgivaren måste redogöra för. Här verkar Ekner påverkad av vissa moderna franska och ryska textutgivare, som Laufer och Lichacev, och föredrar en "delvis" kritisk utgåva ("édition partiellement critique"), där utgivaren efter en noggrann analys av tryckfel och avvikelser, endast tar med ett meningsfullt urval av avvikande läsarter, framför en "alltigenom" kritisk utgåva, ("édition entièrement critique") där varje avvikande läsning redovisas. Men vi får inte några entydiga besked av utgivaren Ekner. Han förklarar helt enkelt: "Finns flera manuskriptvarianter, tex flera ändringar av ett ord, har den mest övertygande varianten valts. Bara i sällsynta fall redovisas någon intressant ändring eller variant, som inte har kunnat placeras i texten." (1, 14). Han väljer alltså den i hans tycke "mest övertygande varianten". Gott, det är utgivarens ansvar. Men läsaren vill få ta ställning till de förkastade varianterna. Att "bara i sällsynta fall" redovisa ändringar och varianter, som inte kunnat placeras i texten, är otillfredsställande. Här sviker Ekner sina läsare, Ekelöfs läsare. Man missar dessutom en viktig inblick i den skapande processen genom att inte få ta del av de läsartsval Ekelöf själv arbetade med. Läsaren lämnas i sticket, har bara att godta Ekners val. Det är mycket frustrerande. Utgivaren skall vara en förmedlare mellan författaren och läsaren — inte en mur mellan dem.

Det verkar som om Ekners intensiva engagemang och inlevelse i skaldens tankar och arbetsprocesser har fått utgivaren Ekner att identifiera sig med skalden, så att han blandar ihop sin egen person med Ekelöfs. Han anser sig ha sanktion att på eget bevåg hantera materialet som om han vore Ekelöf själv. Han förklarar, att han genom många samtal och tidigare samarbete med Ekelöf (i samband med redigeringen av *Opus incetum*, *Valfrändskaper*, *En natt i Otocac* och samlingsvolymen *Dikter* 1965) har haft möjlighet att lära känna Ekelöfs sätt att tänka, hans urvals- och redigeringspraxis (nota bene under denna sena period) och att han därför kan sluta sig till, vad skalden själv skulle ha valt. Därigenom anser han sig också ha sanktion att här strukturera den återstående diwandiktningen och övriga fristående dikter och reflexionsprosa. Men Ekner är icke Ekelöf, fisken bär icke ekorrpäls...

Gång efter gång under läsningen av de eknerska diktversionerna längtar man intensivt efter att ha exemplar till hands av alla originalupplagorna av Ekelöfs böcker, för att ha en chans att se hur texterna såg ut, när Ekelöf själv först presenterade dem. Det är naturligtvis sorgligt, eftersom ambitionen bakom denna nya utgåva varit att erbjuda den definitiva upplaga, som skall ersätta alla de tidigare nu i stort sett oåtkomliga upplagorna.

Denna saknad känner man till exempel vid läsningen av *Sorgen och stjärnan*, som första gången publicerades år 1936, när Ekelöf var 29 år gammal. I senare samlingsvolymer gallrade Ekelöf bort många av dikterna. Ekner räknar upp sexton dikter som inte finns med i *Dikter* från 1965. I de enskilda dikter, som Ekelöf valde att ha med i samlingsvolymen, gjorde han många ändringar. I *Skrifter* finns nu samtliga dikter från originalutgåvan med. Ändå möter oss här en hybrid, en bok som aldrig existerat som helhet i denna form. Ekner har nämligen valt att inte ge oss *Sorgen och stjärnan* så som samlingen såg ut i originalupplagan, utan han blandar helt frankt dikter från olika tidsskikt. De dikter, som Ekelöf inte hade med i samlingsvolymerna och aldrig brydde sig om att ändra, står kvar i sin form från 1936, medan de "betydelsefulla" dikterna, som Ekner uttrycker det, de som Ekelöf tagit med i samlingsvolymerna i mer eller mindre bearbetad form, står i den form de hade i samlingsvolymerna från 1949 eller 1965. Det är klart att han skriver annorlunda som 29-åring än när han är 38 år eller 48 år. Så som dikterna nu står i Ekners sammanställning, representerar de en samling som aldrig funnits. Man hade önskat sig ett nytryck av tjugonioåringens originalsamling *Sorgen och stjärnan* från 1936, helst förstås med parallell

gerad form — mer så som Ekelöf lämnade det.

Nu finns de i detta skick. Vi får finna oss i det, bita huvudet av alternativen och tacka Ekner för hans outtröttliga insats.

Gunnar Ekelöf: *Skrifter 1—7* Bonniers 1991—92.

Kön och Existens

av Ana L Valdes

Eva Lundgren-Gottlins doktorsavhandling om Simone de Beauvoirs liv och verk, *Kön och Existens*, är ett mästerverk på det idéhistoriska fältet.

Lundgren gör ett veritabelt detektivarbete för att hitta "den sanna" de Beauvoir, en första klassens filosof på egen hand, som tyvärr har levt i skuggan av sin mer glamoröse livskamrat Jean Paul Sartre.

1947 skrev de Beauvoir "För en tvetydighetens moral", ett starkt etiskt manifest, som var ett försök att foga in moraliska och etiska värderingar i existensialismen. Med det verket gav hon existensialismen ett "kvinnligt", omvårdande, perspektiv.

Simone de Beauvoir studerade vid Sorbonne med spets i latin, franska och filosofi åren 1924, 1925 och 1926. Hon läste vidare, filosofi, och 1929 blev hon "Agregé", en akademisk merit som tillät henne att undervisa på gymnasiet och universitetet.

Hon tog sin examen på ENS, Ecole Normale Supérieure, en av de mest ansedda franska elitskolorna, där politiker och beslutsmakare fostras och trimmas.

En ung jämnårig student tävlade med henne om att bli etta vid examen, Jean Paul Sartre. Han slog henne, men den akademiska juryn tvekade länge mellan dem.

Deras möte kom att prägla de Beauvoirs liv för all framtid. De gick in i ett långt förhållande som fascinerade deras samtida och än idag gäckar forskare och kritiker.

Deras sätt att uppleva varandra, deras omgjorda regler, deras frihet, deras respekt för varandras väsen och intellektuella arbete, deras förmåga att växa tillsammans, kommer att ge näring till studier och forskning många år framöver.

"Det andra könet", skriven av Beauvoir året 1949, är ett av de viktigaste feministiska manifesten, på gränsen mellan den moderna tiden och den postmoderna efterkrigsperioden. I det verket försöker de Beauvoir att belysa det manliga subjektets uppfattning av kvinnan som "den andra", en väsensfrämmande och obegriplig varelse.

Att kvinnan, i sin tur, bara känner sig berättigad och existerande genom männens bekräftelse, handlar, enligt de Beauvoir, om kvinnans svaga jagkänsla, som får henne att känna sig underlägsen, mindervärdig.

För de Beauvoir är dialektiken herre-slav det som präglar förtryckets hela historia; herren övertygar slaven att det inte finns någon annan möjlig situation än slaveriet. Slaven gör inte uppror, eftersom han inte kan tänka sig leva i en annan roll.